

Ասոնց նման զիտելի ուրիշ շատ բաներ կան, զորս զանց ընելով՝ ընթերցողները չտաղտկացնելու համար, կ'անցնիմ ուրիշ մէկ երկու աւելի կարեւոր կէտերու:

Ս. Բարսեղ, երբ վեցօրէից մէջ գետերուն վրայ կը խօսի (էջ 55), կը յիշէ յանուանէ Տանայիս և Հոռդանու գետերը, և լերանց վրայ խօսած ատեն՝ որոնցմէ կը բխին այդ գետերը, կը յիշէ նաեւ Ոխիկան լեռները: Արդ, հայերէն թարգամնութեան մէջ չենք գտներ այդ անունները, հակառակ անոր՝ որ թարգմանիչը ոչ միայն խոզմորէն կը պահէ բնագրին բոլոր անունները, նոյն իսկ ամէնէն անշանները, այլ եթէ կարենայ՝ բան մ'իսկ կ'աւելցնէ իրմէ: Ի՞նչպէս ուրեմն լուծելու է այս խնդիրը. արդեօք զանց ըրեր է կամ վրիպէր է թարգմանչին աչքէն, թէ յետոյ գրչագիրներէն դուրս թողուած են:

Իմ կարծիքովս, այդ երեք անուններն ալ կան հայ թարգմանութեան մէջ, սակայն այնչափ աղմատուած կամ տարրեր կերպարանքի տակ ծածկուած, որ գրեթէ կորուսեր են իրենց գոյութիւնը: Ասոր համար հարկ կը տեսնեմ դնել հոս դէմ առագէմ բնագիրը հայ թարգմանութեան հետ:

1). Առնենք Տանայիս գետին խնդիրը.
Յոյժ բնագիրը. չայ թարգմանութիւնը (էջ 55)

« Ի միջոյ արեւելից եւանն (զետքն) Բակտրոս, Քսասպէս և Արաբէս, յորում զատան Տանայիս ի Անգուած (ծովակ) զնայ խառնիլ: »

Հայ թարգմանութեան այս քանի մը տողերուն մէջ երեք վրիպակներ կան. նախ, Քսասպէս գետը եղեր է Որոսապէս, ծ յօդը միացնելով անուան, ինչպէս թիշ առաջ դիտել տուինք, երկրորդ, մեր սիրուն Արաբուր եղեր է Բարաբուս, չեմ զիտեր ուսկից եկեր մտեր է այդ բ զիրը. երրորդ, կը պակսի Տանայիս գետը, զոր ես հատանի բառին մէջ կը տեսնեմ հետեւալ ենթաղբութեամբ: Անձանօթ ըլլալով անշուշտ թարգմանչին՝ Օ ՏԱՆԱԷ անունը,

յօդը միացուցեր և տառապարձուցեր է Հոտանայիս կամ աւելի Հոտանէս, և յետոյ ձեռագիրներու օրինակողներէն ո զիրը սի փոխուած և վերջին ս տառը մէկդի թողուած, ելեր է դուրս հատանէ բառը: Այս ենթաղբութեամբ, բնականաբար, անգամ մը որ Հոտանէս՝ ռատանէի փոխուեր է, հարկ էր նաեւ՝ շարազրութիւնը ճշգելու համար՝ որ հայցական հոլով զրուէր Մէովտինը «զՄէովտին ծովակ» և վերցուէր և շաղկապը:

Նոյն էջին վրայ, քանի մը տող վերջը, շարունակելով հեղինակը ուրիշ գետերու վրայ խօսիլ, անոնց սահմանները գծելով՝ կ'ըսէ. «Եւ այլ գետը յայնց լերանց՝ որ անդր բան զԱկիւթիա աշխարհ է՝ ելաննեն, հանգերծ բազում և այլ գետովք, որ են յաղրազուրբ», եւն: Իսկ բնագիրն ունի. «Եւ այլ գետը յի՛կալեայց լերանց՝ որ անդր բան զԱկիւթիա աշխարհ են՝ ելաննեն, որպէս Հոռդանու», եւն: Հոս երկու կէտ կայ զիտելի հայ թարգմանութեան մէջ.

2). Շատ տարտամ է «յայնց լերանց» բացատրութիւնը, մինչ հեղինակը որոշակի և յանուանէ կը յիշէ Ոխիկեայ լեռները: Կ'ենթաղբեմ որ թարգմանիչը զրած պիտի ըլլայ «յի՛կալեայց լերանց», ուսկից յետոյ ձեռագիր օրինակողներէն դուրս ձգուելով Ոխի վանկը, մնացեր է «յայց լերանց», որ անիմաստ է, զոր ուրիշ մը ուղղելով ըրեր է «յայնց լերանց»: — Այս կէտին մէջ, ինչպէս նախորդին, վրիպակը թարգամնչին չէ, այլ օրինակողներուն:

3). Գալով Հոռդանու անուան, ըստ իս, պէտք է փնտուել զայն «յաղթաջուր» բառին մէջ. և իրապէս յունարէն՝ Պօծանց կամ՝ թածնց, որ նոյն է, կը նշանակէ «երագահոս, բազմաջուր», զոր թարգմանիչը ածական կարծելով՝ զրեր է «յաղթաջուր» փոխանակ Հոռդանու յատուկ անուան: Հետեւաբար վերոյիշեալ տողը ուղղելի է այսպէս. «հանդերձ բազում և այլ գետովք, որպիսի է Հոռդանու» (փոխանակ յաղրազուրբ):

(Ժարումակիլի)

Հ. Յ. Թ.

ԱՐԱԼԻԶՆԵՐԸ

Արալէզ շնաստուածները կապուած են աւանդութեան հետ Արայի Գեղեցիկին՝ որ եղաւ համաստեղութեան պապացող աստղ մը, զիւցազն թագաւոր մը ու նկարագիր համար զոհուած նոխազ մը:

Աւելորդ է խօսիլ Արայի աւանդութեան վրայ. ան ծանօթ է ամենուն: Պիտի ջանամ միայն վինը սերկայցացնել ըստ հայ և օտար վաւերական ըմբռնումներուն:

Հայ Պատմիշներէն երեք հոգի միայն կը խօսին Արայի մասին. այս պատմիշներն են՝ Փաւստոս, Եղնիկ ու Խորենացի:

Հեթանոսական աւանդութիւնները խոր արմատ ձգած են հայերու մօտ. ու Ե. Լեման գողցես այս պարագան փաստել կը փափաքի երբ իր Հայաստան ըրած ճամփորդութեան առթիւ հետեւեալն ըստած բորդութեան առթիւ հետեւեալն ըստ էր. — «Հայը իրը ըրիստոնեայ շատ խիստ է»: — «Հայը իրը ըրիստոնեայ շատ խիստ է, ըստ իր անունն ստացած է «Լզել» բայէն: Արալէզները երեքն կը կոչուին նաեւ Արալէզները որ կը կարծուի թէ այս անունը ստացած է «յար-լզել» բառերէն: Կ'ենթաղբութիւնը թէ Յարալէզները Արայի Գեղեցիկի վերերը լզելէն վերջ ստացան «Արալէզ» անունը որ կը նշանակէ «Արայի լզել»:

Կախարդ շուներու յարգանքը միայն Հայաստանի մէջ չէր պահուեր, այլ ամենուրեց կը հանդիպին նման պաշտամունքներու:

Քարաշը անամարդուն անգամ շուներ նկատած է կամ անգամ անգամ շուներ նկատած առաջնայի Հայաստանի առաջին դարեւնիքները Հրէական աւանդութեան համաձայն Արէլ ունէր իր անձնական շունը: Հին արձանագրութեաններն ալ երեւան կը բերեն թէ Քրիստոնէ ՅԵՒՆՈՒՆ տարիներ առաջ 2600 տարիներ առաջ շուները Արայի պատմութիւնը չէր յարգուէրն: Արտեմիս որ որսորդ ալ կը

բանական կամ անգամ շուներ նկատած առաջնայի Հայաստանի առաջին դարեւնիքները Հրէական աւանդութեան համաձայն Արէլ ունէր իր անձնական շունը: Հին արձանագրութեաններն ալ երեւան կը բերեն թէ Քրիստոնէ ՅԵՒՆՈՒՆ տարիներ առաջ 2600 տարիներ առաջ շուները Արայի պատմութիւնը չէր յարգուէրն: Արտեմիս որ որսորդ ալ կը

բանական կամ անգամ շուներ նկատած առաջնայի Հայաստանի առաջին դարեւնիքները Հրէական աւանդութեան համաձայն Արէլ ունէր իր անձնական շունը: Հին արձանագրութեաններն ալ երեւան կը բերեն թէ Քրիստոնէ ՅԵՒՆՈՒՆ տարիներ առաջ 2600 տարիներ առաջ շուները Արայի պատմութիւնը չէր յարգուէրն: Արտեմիս որ որսորդ ալ կը

բանական կամ անգամ շուներ նկատած առաջնայի Հայաստանի առաջին դարեւնիքները Հրէական աւանդութեան համաձայն Արէլ ունէր իր անձնական շունը: Հին արձանագրութեաններն ալ երեւան կը բերեն թէ Քրիստոնէ ՅԵՒՆՈՒՆ տարիներ առաջ 2600 տարիներ առաջ շուները Արայի պատմութիւնը չէր յարգուէրն: Արտեմիս որ որսորդ ալ կը

բանական կամ անգամ շուներ նկատած առաջնայի Հայաստանի առաջին դարեւնիքները Հրէական աւանդութեան համաձայն Արէլ ունէր իր անձնական շունը: Հին արձանագրութեաններն ալ երեւան կը բերեն թէ Քրիստոնէ ՅԵՒՆՈՒՆ տարիներ առաջ 2600 տարիներ առաջ շուները Արայի պատմութիւնը չէր յարգուէրն: Արտեմիս որ որսորդ ալ կը

բանական կամ անգամ շուներ նկատած առաջնայի Հայաստանի առաջին դարեւնիքները Հրէական աւանդութեան համաձայն Արէլ ունէր իր անձնական շունը: Հին արձանագրութեաններն ալ երեւան կը բերեն թէ Քրիստոնէ ՅԵՒՆՈՒՆ տարիներ առաջ 2600 տարիներ առաջ շուները Արայի պատմութիւնը չէր յարգուէրն: Արտեմիս որ որսորդ ալ կը

բանական կամ անգամ շուներ նկատած առաջնայի Հայաստանի առաջին դարեւնիքները Հրէական աւանդութեան համաձայն Արէլ ունէր իր անձնական շունը: Հին արձանագրութեաններն ալ երեւան կը բերեն թէ Քրիստոնէ ՅԵՒՆՈՒՆ տարիներ առաջ 2600 տարիներ առաջ շուները Արայի պատմութիւնը չէր յարգուէրն: Արտեմիս որ որսորդ ալ կը

բանական կամ անգամ շուներ նկատած առաջնայի Հայաստանի առաջին դարեւնիքները Հրէական աւանդութեան համաձայն Արէլ ունէր իր անձնական շունը: Հին արձանագրութեաններն ալ երեւան կը բերեն թէ Քրիստոնէ ՅԵՒՆՈՒՆ տարիներ առաջ 2600 տարիներ առաջ շուները Արայի պատմութիւնը չէր յարգուէրն: Արտեմիս որ որսորդ ալ կը

բանական կամ անգամ շուներ նկատած առաջնայի Հայաստանի առաջին դարեւնիքները Հրէական աւանդութեան համաձայն Արէլ ունէր իր անձնական շունը: Հին արձանագրութեաններն ալ երեւան կը բերեն թէ Քրիստոնէ ՅԵՒՆՈՒՆ տարիներ առաջ 2600 տարիներ առաջ շուները Արայի պատմութիւնը չէր յարգուէրն: Արտեմիս որ որսորդ ալ կը

բանական կամ անգամ շուներ նկատած առաջնայի Հայաստանի առաջին դարեւնիքները Հրէական աւանդութեան համաձայն Արէլ ունէր իր անձնական շունը: Հին արձանագրութեաններն ալ երեւան կը բերեն թ

կարծուի, ունէր իր պահապան ու առաջ-
նորդ շունը:

վետաներու ընթերցումը երեւան կը
հանէ գոյութիւնը Հնդկաստանի Յաման
մահուան աստուծոյն՝ որ ունէր իր որսորդ
շուները:

Գերման ու Զեխ ազգերն ալ կը հա-
ւատային շուներու կախարդութեան, կ'ըսէ
Negeleini: Զեխերու մէջ կարծիք կար թէ
շուն մը ո՛ր կողմը որ ոռնայ՝ հոն անպայ-
ման մէկը մեռած է կամ պիտի մեռնի:

Հերոդոտոս կ'աւանդէ թէ պարսիկները
սովոր էին մեռել մը չթաղած զայն շան
մը ցոյց տալ, որովհետեւ ըստ Աւետայի
շունը մարդկային հոգիներու առաջնորդ
կը համարուէր ու զանոնք գերձանի մը
վրայէն կը տանէր մինչեւ արքայութեան
դոները, ուր նոյն գերձանը կը պահպանէր
դեւերու դէմ՝ զոր կը հալածէր ոռնա-
լով: Եթէ պարսիկ կին մը յդի վիճակի
մէջ մեռնէր՝ դիակը ցոյց կու տային երկու
շուներու, մին՝ մօր ու միւսը անծին տղուն
համար:

Յուստինիանոս կը պատմէ թէ Դարեհ Ա.
կարքեղոնացոց պատգամաւորութիւն մը
դրկած էր պատուիրելով որ մարդու և
շան միս չուտեն:

Յունաստանի մահուան զիցուհին՝ Հեկա-
տէ դիւականօրէն իրեն ընկերացող շուներն
ունէր կ'ըսէ Preller: Այս զիցուհին կը
փափաքէր որ պաշտամունքի ժամանակ
զինքը շուն յորջորջեն:

Հնդկուպական ազգերու պաշտամունքի
առարկան էր շունը և այս պատճառաւ
կրնանք հետեւցնել թէ Հայերու հնդեւրու-
պական հատուածը՝ պարտուած Ուրարդուն
դաստիարակեց մահուան ու անոր շունե-
րու հետ ունեցած աղերսով:

Ցոյները իրենց Արէսին աջ բազուկն
համարեցին շուները, ու այս պատճառաւ
անոր վահանին վրայ անպակաս էր շան
պատկերը: Որսի շունը մարդոց ընկերը
համարուելուն՝ յաճախ մահուան պարա-
գային շունը որսորդին հետ կը թաղէին:

Հին արձանագրութեան համածայն,
Մարդուկ աստուծի առասպելին մէջ չորս

շնաստուածներ կը յիշուին, իսկ Մարդուկ
կը համարուէր աստուածներու քահանան
որ մեռելները կը կենդանացնէր: Մար-
դուկին 4 շնաստուածները հետեւեալներն
էին. —

1. Ակկուլու	=	Ուտիչ շուն.
2. Խշուտա	=	Կորպիչ շուն.
3. Խթերու	=	Ցագեցուցիչ շուն.
4. Ուկումու	=	Ցափշտակիչ շուն.

Եզիդուսի իսիս զիցուհին Ոսիրիսը
կենդանացնելու համար պէտք ունեցաւ
կախարդ շան մը օգնութեան:

Շուները կը յարգուէին նաեւ Փիւնիկէի
մէջ. օճն ու շունը բուժիչ կենդանիներ կը
համարուէին հոն:

Սիկիլիոյ Աղբանոս աստուածին ծառա-
յութեան մէջ կը յիշուին հազար հատ
շուներ:

Շունը կը պաշտուէր Նիւրիոյ մէջ ալ,
ըստ Պլինիոսի, որ կաւանդէ թէ շունը ա-
նոնց թագաւորն էր, ու անոր շարժում-
ներէն թագաւորական շարժումները կը
գուշակէին:

Հիներուն մէջ այն զաղափարը կը տիրէր
թէ շուները վէրքերը լզելով կրնային բու-
ժել. ինչպէս կը յիշէ Պորհարդ իր «Օրեգա
Օմնիա»ին մէջ: Էլիանոս իրեն ձայնակ-
ցելով կ'աւելցնէ թէ «Շուները դեղի փո-
«խարէն իրենց լեզուն ունին, որով վի-
«բաւորուած մասը լզելով վերստին կ'ա-
«ոռղջանան»: (Ցես De Animalibus):

Աւետարանի մէջ անզամ (տես Աւետ.
Ղուկասու, Ժ. 21) շուները կը յիշուին
իբր ազգատ Ղազարոսին վէրքերը լզող:

Պատմական փաստերով ջանացի բա-
ցատրել թէ Արալէզներու իմաստը լոկ-
հայկական աւանդութիւն կամ «տարօրի-
նակութիւն» մը չէր, այլ աւելի տարօրի-
նակ իմաստով օտար ազգերու մէջ տա-
րածուած հաւատը մըն էր ան:

Եթէ համածայն Հայաստանի թագա-
ւորներու կիրարկած զբաղումին, Արայ Գե-
ղեցիկ որսորդութեամբ ալ կը զբաղէր,
կրնանք հետեւցնել թէ Արալէզները կամ
Յարալէզները եթէ երկնային շնաստուած-
ներ ալ չէին, գէթ Արայի որսորդական

շուներն էին, որ երբ իրենց տէրը վիրա-
ւոր տեսան՝ փութացին վերցերը լզել:

Արայ Գեղեցիէն զատ, Արտաշէս Բ.ի
յաջորդ՝ Արտաւազդ թագաւորին առաս-
պելին մէջ ալ շուները մեծ դեր կը խա-
ղան: Երբ հօր գերեզմանին առջեւ հայ
ժողովուրդը յուսահատորէն անձնասպան
կ'ըլլար, նախանձոտ Արտաւազդ զանգա-
տած էր հօրը. — «Մինչ զու զնացեր, և
«զերկիրս ամենայն ընդ քեզ տարար, ես
«աւերակացս որպէս թագաւորեմ»: (Խո-
րենացի): Արտաշէսի ուրուականը անիծեց
կախարդ շան մը օգնութեան:

Եթէ զու յորս հեծցիս որդէ գեծցիս
«յազատն ի վեր ի Մասիս, զբեզ կալ-
«ցին քաջը, տարցին յազատն ի վեր ի
«Մասիս. անդ կացցես, և զլոյս մի՛ տես-
«ց ցես»:

Խորենացին կ'աւանդէ որ թաջերը Ար-
տաւազդը կալանաւորեցին ու բանտար-
կեցին մութ այրի մը մէջ: Անոր ձեռքերն
ու ոտքերը ամուր շղթաներով կապեցին.
բայց երկու հաւատարիմ շուներ շարունակ
երկաթը կը կրծէին որպէսզի շղթաները
փշուին որ Արտաւազդ շղթաներէն դուրս
աշլանի թագուհիին շնորհիւ, որ առնական
կորովով քաջարար պաշտպանեց իր ու
հայրենեաց պատիւը, բայց վերջապէս
պարտուելով՝ Տիգրոնի մէջ ցից բարձրա-
ցաւ Շապուհի հրամանաւ:

Այս ահաւոր ըստէին կայծակի պէս
հասաւ Մուշեղ Ամմիկոնեան: Շապուհ ու
Մեհրուժան մեծ պատրաստութեամբ ճա-
կատեցան դէմը: Շապուհի կանանցն ալ
Հայաստան եկած էր, գոզես հարսանե-
կան խրախնանցներ սարքելու, այնքան
պարսիկները վստահ էին իրենց յաղթա-
նակին վրայ:

Մուշեղ սահմանագլուխի կողմերը
40,000 հայ բանակով ճակատեցաւ Պար-
սից դէմ: Հազիւ թէ պարսիկները սահ-
մանը պիտի անցնէին, ահա յանկարծ եր-
կինց գլուխացաւ հայ զէնքերու շկահիւնէն
ու հայ զինուրները «Ասուր Տեառն եւ Մու-
շեղայ» աղաղակելով սկսան նետերու,
սլաքներու ու տէզերու յորդահոս տարափ
մը ժայթքեցնել՝ լեռներու մայրերէն, բեր-

թեան եղակի դէմքերէն մին ըլլալով՝ կ'ար-
ժէ ամփոփել անոր պատմութիւնը:

Մուշեղ, վասակ Ամմիկոնեան որդին
էր, որ իր հօր մահուընէն վերջ փախած
էր կոստանդնուպոլիս Յունաց կայսեր մօտ,
ուր կը գտնուէր նաեւ Մեծն Ներսէս Պար-
թեւ կաթողիկոսը: Կայսրը համակրելով
Մուշեղին վրայ՝ տուաւ անոր սպարապետի
աստիճան ու հայ և յոյն զօրքով՝ Պապ
թագաւորին հետ զինքն Հայաստան ու
դարկեց:

Պարսից Շապուհ մեծ արքան ահաւոր
բանակներով երկու նշանաւոր պատե-
րազմներ մղեց Հայոց թագով, մին՝ Դաւրէժի
իսկ երկուրդը Զիրափի վճռական ճա-
կատամարտները: Երկուրցին մէջ ալ Շա-
պուհ չարաչար պարտուեցաւ Մուշեղ
Մամիկոնեանի ձեռքով: Այն ինչ Պապ
զլուկը պճնեց Հայոց Մեծաց թագով,
Շապուհ ահավին զունդերով Հայաստան
արշաւելով զրաւեց բերդեր ու բաղաներ
ու պաշարեց Արտազերը, որ կրցաւ 14
ամիս դիմազրել Փառանձեմ յանդուզն ու
գեղանի թագուհիին շնորհիւ, որ առնական
կորովով քաջարար պաշտպանեց իր ու
հայրենեաց պատիւը, բայց վերջապէս
պարտուելով՝ Տիգրոնի մէջ ցից բարձրա-
ցաւ Շապուհի հրամանաւ:

Այս ահաւոր ըստէին կայծակի պէս
հասաւ Մուշեղ Ամմիկոնեան: Շապուհ ու
Մեհրուժան մեծ պատրաստութեամբ ճա-
կատեցան դէմը: Շապուհի կանանցն ալ
Հայաստան եկած էր, գոզես հարսանե-
կան խրախնանցներ սարքելու, այնքան
պարսիկները վստահ էին իրենց յաղթա-
նակին վրայ:

Մուշեղ սահմանագլուխի կողմերը
40,000 հայ բանակով ճակատեցաւ Պար-
սից դէմ: Հազիւ թէ պարսիկները սահ-
մանը պիտի անցնէին, ահա յանկարծ եր-
կինց գլուխացաւ հայ զէնքերու շկահիւնէն
ու հայ զինուրները «Ասուր Տեառն եւ Մու-
շեղայ» աղաղակելով սկսան նետերու,
սլաքներու ու տէզերու յորդահոս տարափ
մը ժայթքեցնել՝ լեռներու մայրերէն, բեր-

դերու աշտարակներէն, պարխսպներէն ու անտառներու խորերէն։ Մուշեղ իր սպիտակ ձիուն վրայ բազմելէ աւելի կանգնած էր. պարսիկները նապաստակներու պէս փախան։ Մուշեղ սպաննեց անոնց ջկ ու կարէն զօրավարները, քանդեց պարսկական ատրուշանները, խորովեց պարսիկ մոգերը ու անոնց նախարարներն սպաննելով՝ յարդով լեցուած արձաններու վերածեց ու իբր զարդ՝ պարփակներու վրայ շարեց։ Յառաջանալով մինչեւ Դավթէ, Մուշեղ ճակատեցաւ նոյն իսկ Շապուհին դէմ, սպաննեց անոր անհամար զօրքերը ու զերի բռնեց 600 պարսիկ նախարարները։ Մեծ Արքային կանանցն ինկաւ քաջն Մուշեղի ձեռքը, որ վեհանձնութէն վերադարձուց Շապուհին։ Շապուհ հազիւ կրցաւ փախչիլ՝ պատիւն ու համբաւը Մուշեղին ծախելէն վերջ։ Մուշեղին 600 տարիներ առաջ Աղքասանը Մակեդոնացին ալ վերադարձուցած էր պարտուած Դարենի կանանցը։ Շապուհ այս քաջութեան ու վեհանձնութեան ի տես՝ ինելքը կորսնցուց։ իր աչքերուն առջեւ Մուշեղ սովորականէն դուրս հերոս մը զիտալով, իր զինիին բաժակը զարդարեց Մուշեղի ու իր ճերմակ ձիուն պատկերով, եւ ամէն անզամ որ զինի ըմպէր՝ կը կրկնէր։ «Ճերմակաձին զինի արբցէ»։

Շապուհ սթափելով օգնութիւն խնդրեց Յունաց կայսրէն որ, սակայն, կարեւորութիւն չտուաւ իրէն։

Շապուհ հաւաքեց իրէն հարկատու բազմաթիւ ցեղերն ու մեծաթիւ փիղերով կրկին Հայաստան արշաւեց՝ հետն ունենալով Հռնաց կտրիճ Ուռնայր ու Լէկաց Շէրքիր յանդուզն թագաւորները։ Ուռնայր խնդրեց Շապուհին միայնակ չափուիլ Մուշեղին դէմ, բայց Մեծրուժան պատասխանեց իրէն։ — «Հոս փուշի ձեռք զարկիր, մեծ պիտի ըլլայ մեր զարմանքը եթէ զրկել կարենաս»։ Վճռական կոիւը տեղի ունեցաւ նպատ լերան ստորոտը՝ Զիրաւ դաշտին մէջ։

Մեծն Ներսէս կաթողիկոսը նպատ, լեռան վրայ բազկատարած կ'աղօթէր։

Պատերազմը կատաղի եղաւ, բայց հայ Աքիլլէսը ցրուեց պարսից բանակը։ Շապուհ ամէնքէն լքուած՝ հետիւտն փոսէ փոս ցատկելով՝ օձի նման ծակէ ծակ սողալով հազիւ կրցաւ Պարսկաստան ապաւինիլ։

Մուշեղ ձին խթանեց ու հասաւ մեծամիտ Ուռնայրի ետեւէն, ու զանի ձիէն վար գլորելով սուրը վերցուց ու գոչեց։ — «Եթէ դու Հռնաց Ուռնայրն ես, ես ալ Հայոց Մուշեղն եմ. փառը տուր որ զլիսուդ վրայ թագ կը կրես, որովհետեւ ես թագաւոր մարդ չեմ սպաններ»։ Մուշեղ վեհանձնութիւն ձգեց որ Ուռնայր փախչի իր երկիրը։ Ուրիշ հայ հակայ մը՝ Ուպանդարատ կամսարականը մէկ հարուածով սպաննեց Լէկաց Շէրքիր թագաւորը։

Այսպիսի զիւցազ մ'էր Մուշեղ։ Բայց ափսոս որ Պապի յաջորդ Վարպետաթթագաւորը հաւատալով Բատ Սահառունիին ամբաստանութեանց՝ սկսաւ կամկածիլ Մամիկոնեան առիւծին վրայ ու վերջապէս սպաննել տուաւ Մուշեղը խնճոյրի պահուն։ Դիւցազնը մեռած պահուն բացանչեց լալազին։ —

«Այս եղաւ ուրեմն այնցան քրտինց՝ «ներու վարձը... այսպէս պիտի մեռ. «նէի ես... երանի թէ ձիուս վրայ ու «մարտի մէջ իյնայի»։

Այնքան անուանի էր Մուշեղ որ զինքը անմահ կը կարծէին. երբ իր ընտանիքը իմացաւ անոր վախճանը, զլուխը կապեց իրանին ու բարձր աշտարակի մը վրայ դնելով սպասեց որ Արալէզները վերակենդանացնէին զանիկա։

Փաւստոս այսպէս կը վերջացնէ։

«Իրեւ տարան զմարմինն սպարապետին Մուշեղի ի տուն իւր առ ընտանիս «իւր, ոչ հաւատային ընտանիք նորա մաս «հուն նորա, թէպէտ և տեսանէին զզլուխ «նորուն զատ ի մարմնոյն անտի։ Զի առ «սէին. Դորա յանթիւ ճակատ մտեալ էր, «և վէր երբէք չէր առեալ, ոչ նետ մի «դիպեցաւ երբէք, և ոչ այլոց զինու խոս «ցեալ է զդա։ Խոկ կէսք յառնելոյ ակն ու «նէին նմա. մինչեւ զզլուխն անդէն ի կոս «ճեղն կարեալ կցեցին և հանին եղին ի

երբեմն կոչած են Արիա։ Արէա կամ՝ Արէա, ինչպէս որ Հայերն ալ Արայի անունով «Արարատեան դաշտ» կոչած են Մասիսի ընդարձակ ստորոտը։

Արէս՝ Արայ Գեղեցիկին նման պատերազմի աստուած էր ու քաջ որպորդ մը, և ունէր իր դիցարանական շուները։ Երկուքն ալ սիրոյ զիցուհի մը հետ սերտ աղերս ունին։

Այս պարագան աւելի կը փաստէ Արայ Գեղեցիկի գոյութիւնը։

Հայերէ գուրս զանազան ազգերու մօտ ալ կամ Արայի առասպելին նմաններ։

Ասորիներն ունէին Աարա (Աարա) անուս աստուած մը։

Հնդիկներն ունէին Արիաման աստուածը, որ կը յիշուի վետաներու մէջ։

Պարսկական դիւցազներգութեան մէջ ալ կայ Երայ (Երայ) անուն հերոս մը, որ Ֆրիտունի որդին էր։ Ֆրիտուն ունէր երեք որդիները որոնք էին հետեւեալները՝ Երեմ, Տուր, ու Երայ։ Եկլմ ստացաւ Ցունաստանը ու Քինաստանը, իսկ Երայ Թուրբաստանը ու Զինաստանը, իսկ Երայ ստացաւ իրանը, որ իր անունով կոչուած էր Երա։

Պորնէոյի մէջ ալ կար Արա անունով աստուած մը (կամ նահապետ մը) որ կը համարուէր երկնը ստեղծիչը։

Սուրբ Գրքի Առաջին Մնացորդացին մէջ ալ կը յիշուի Արա անունով գրէմիւնն գրութեան դիցուհի մը ունէին. այս դիցուհիէն ծագում առին Յունական՝ Արա (Արաներ) անուն ոգիները, որոնց Արայ դիցուհիին անբաժան Ընկերներն էին։

Համեմատենց Արայ Գեղեցիկին՝ հետեւեալ Արալէզ ոգիները։

Յունական դիցարանութեան մէջ կը յիշուի մի ուրիշ՝ Արա կամ՝ Արէա անուն դիցուհի մը, որ գուստըն էր Արամասի, այսինքն Ծէս քաղաքի հիմնադրին։

Եթէ Հայոց պատմութեան Արայ գեղեցիկը սուտ համարինք, ինչ պիտի կարենանք ըսել համազգային այսքան Արա նովանացներուն, արդեօք ասոնք ալ Խորենացիի կամ հայ պատմիչներուն են։

Հիմակ ալ պիտի յիշեմ Յունական դիցարանութեան մէջ յիշուած Արաները։

Հիմակ համաձայն վաստէն ծնանուի անապէտ և ասման դիցուհիին անբաժան Ընկերներն է Պղաւատունու։

Եր կամ Երոս Արմէնիոսի որդին էր ու ցեղով ալ Պամփիւլացի էր, որ պատերազմի մէջ իյնալով տասն օր վերջ, հակառակ միւս զիակները վաստէն ի կամ միաց անապական ու ազգականները եկան։

Արէս (Արշէ) անունով թրակիացիներուն շահանաւոր աստուած մը կար, որուն անշանելով յոյն մատենազիրները թրակիան կը մնաց անապական ու ազգականները եկան։

Արէս պատմութիւններուն կը մնաց անապական ու ազգականները եկան։

1. Տէս Փաւստոս բիւզանդացի Դպր Ե. գլ. 1.9.

կուերորդ օրը Երի մարմինը փայտակոյտին վրայ կը դրուի այրուելու համար, յանկարծ կը կենդանանայ ու կը սկսի պատմել ինչ որ տեսած էր Սանդարձամետին մէջ։ Երոս կը պատմէ թէ հոգին աւանտելէն վերջ՝ ուրիշ բազմաթիւ հոգիներու հետ երթալու միջոցին կը հասնին աստուածային տեղ մը, ուր երկրի վրայ և անոր համապատասխան նաեւ երկինք երկու երկու բացուածքներ կային։ Ասոնց մէջ տեղ նստած էին դատաւորները, որոնք հոգին մարմնէն անջատելով՝ արդարներուն կը հրամայէին մտնել աջ կողմի ճամբան, որ երկինք կը տանէր, իւրաքանչիւրին առջեւէն՝ ալ կախուած էր նշան մը, որուն վրայ վճիռը և իրենց դէպերը գրուած էին։ Ասոր հակառակ չարերուն կը հրամայէին ճախ ճամբով դէպի վար երթալ. Ասոնց ալ նշան ունէին իրենց ետեւը, ուր շանակուած էին իրենց գործերը։ Բայց թիր Երի կարգն եկաւ, ըսին թէ ինք պէտք մարդոց հրեշտակ ըլլայ, որ հաղորդէնչ որ տեսաւ¹»։

Աղեքասանդրիոյ կղեմէս պատրիարքը
Դղատոնի էրուը կ'ուզէ նոյնացնել Զրա-
աշտին հետ, որովհետեւ կ'ըսէ, Զրա-
աշտ ինք իր մասին «Որդին եմ Արմե-
իոսի ու ցեղով ալ պամփելիացի» բա-
երով ինցպինքը կը ներկայացնէ։ Ուրիշ
ատենագիրներ, ու ի մասնաւորի Պրոկո-
պուն Յոյն փիլիսոփան կը բացատրէ թէ
զեմէսի պատմածը կիւրոս թագաւորին
ովկ ապրող Զրադաշտը կրնայ ըլլալ և
Պղատոնի էրուը։ Պրոկոպ փիլիսոփան
սրունակելով կ'ըսէ թէ Պղատոնի էրուը
թէ էր ու կ'աւելցնէ թէ շատեր ալ, ու
մնաւանդ նշանաւոր մարդիկ՝ իր պամ-
իւլիացին «հայ իր համարին»։

Պղատոնի իրուր, կամ Հերոդոտոսի
ռակիացի Արէսը նոյնացած են Հայոց
ուայ Գեղեցիկին հետ, միայն թէ առաւ-
նները կրած են յունական ազգեցութիւն
կ վերջինը Փոքր-ասիական ու Հայկա-
ն ազգեցութեանց ենթակայ ըլլալով՝
որձաւ Հայոց ազգային զիւցազնը: Ոմանք
ատոնի իրուր ուղղակի թրակիացի Ա-

1. Suu « De Civitate Dei » X-614.

2. Տես Յովսեպոսի «Հնախօսութիւնները» կ Գլուխ

բէսի ու Ափրողիտի որդին կը համարին,
ու եթէ զայն կապենք Փողը Հայքի սահ-
մանակից Ամազոններու գետ, կրնանք հե-
տեցնել թէ Արայ Գեղեցիկի աւանդութիւնը
հնդեւրոպական հայոց հետ ճամբորդած է
Հայաստան, ու թերեւս Ծոփաց աշխարհը,
որովհետեւ Յովսեպոս իր «Հնախօսութիւն-
ներուն» մէջ կ'աւանդէ Ծոփաց Ազրազար
անուն թագաւորի մը յիշատակութիւնը որ
որդին էր Արայի: Հաւանաբար Յովսե-
պոս Արայի ու Ազրազարի անունները
կրնայ իմացած ըլլալ Հայաստան բնակող
հրեայ զաղթականներէն: Յովսեպոս կը
պատմէ Դաւիթ մարգարէ - թագաւորին
յաջողութիւններն ու Մովաբացիներու դէմ
բրած յարձակումները, ու կ'աւելիցնէ. —

« Եւ մինչ անոնց [Մովաբացիներուն]
« վրայ տարեկան տուրք դրաւ, անմիջա-
« պէս Ծոփաց Աղբազար թագաւորին՝ Ա-
« րայի որդուոյն դէմ քալեց, և անոր հետ
« Եփրատայ քով պատերազմելով՝ անկից
« 20,000 հետեւակ ու 7,000 ձիաւոր
« սպաննեց։ Այնպէս որ մինչեւ անգամ
« հազար պատերազմական կառք աւար
« առաւ. որոնց մեծ մասը սակայն ոչնչա-
« ցուց, հրամայելով որ հարիւրը միայն
« իրեն համար պահուին ²։

Ծոփաց նահանգը հին Հայաստանի 15
ընդարձակ աշխարհներէն մէկն էր ու եր-
բեմն ալ Փոքր Հայոց թագաւորութեան
Սովինիաբ (Zwölfgräfin = dophene):

Յովսեպոս այսպէս Դաւիթ թագաւորին ժամանակակից կը համարէ Ծոփաց Արայ թագաւորի մը Աղքազար որդին։ Դաւիթ թագաւորած էր մերձաւորապէս 990 թուականներուն Ն. Ք., ու եթէ Ծոփաց, Հայոց, Աղքազարէն առաջ Արայ մը թագաւորած է, անոր թուականը շատ աւելի հին պիտի նղած ըլլայ, որով Խորենացիին աւանդած Արայ Գեղեցիկին թագաւորութեան թուականներուն կը մօտենանք։ Աղքազար եթէ որապէս Արայի որդին է, զինքը կրնանք

ընդունիլ իբր մեր պատմիչներուն կարգոսը որ եղաւ Արայ Գևորգիկին որդին ու յա-ջորդը։ Յովսեպոս ընդունուած է ամէնքէն իրեւ ճշմարտագոյն պատմիչներէն մին, ու կընանք հաւատալ իրեն թէ Արայ անու-նով թագաւոր մը իշխած էր Ծոփաց վրայ։ Հետեւեալներն են Յովսեպոսի քառերը։— անիրաւութեան դէմ, բայց երբ յարմար առիթը ներկայացաւ, սպաննեց թագաւորին աղջիկներն ու փախաւ Ակիւթացիներու երկիրը։ Արաքսէս երբ այս եղածն իմացաւ, սաստիկ տրտմեցաւ ու ինքզինքը Հալմոս գետը նետեց որ անկէ վերջ ստացաւ «Ա-րաքսէս» անունը։

«Φέρουσ τε αύτοῖς ἐπιτάξας κατ' ἔτος τε-
« λεῖν, εἰτα ἐπὶ Ἀδράζαρον τὸν Ἀράου
« μέν οἴνον, βασιλέα δε τῆς Ζωφηνῆς ἐ-
« στράτευσε καὶ συμβαλὼν αὐτῷ παρὰ τὸν
« Εὔφρατην ποταμόν τῶν μὲν πηγῶν αὐτοῦ
« διέφθειρεν ὡς δισμυρίους, τῶν ἵπποτῶν
« ὡς ἐπτακισχιλίους:»

Ուրոշապէս կը խօսուի Հայոց Արայ ա-
նունով թագաւորի մը մասին որ Դաւիթ
թագաւորէն առաջ թագաւորած է:

Պլուտարքոսի վերագրուած «Կամն գետոց և լեռանց» գրքին մէջ կը խօսուի հայկական գեղեցիկ աւանդութեանց վրայ, ուր կը յիշուի նաեւ Երոսի կամ Արէոսի անունը:

իր Երասխ գետին նուիրուած տողերուն
մէջ հետեւեալները կը կարդանք. —

Ա. Արագսէս Հայաստանի գետ մըն է.
այսպէս անուանուած է Արագսէս Պիլոսի
որդիէն։ Վասն զի ասիկա իշխանութեան
համար իր Արքելոս պապին դէմ ելլելով՝
զայն նետով սպաննեց ու երր վրէժի աս-
տուածներէն կը հալածուէր, նետուեցաւ
թակտրոս զետը՝ որ անկից վերջ կոչուեցաւ
Արագսէս, ինչպէս կ'աւանդէ կտեսիփոն
իր Պարսկական պատմութեան մէջ։

Արաբսէս Հայոց թագաւորը իր սահմանակից Պարսիկներու դէմ անզամ մը պատերազմ հրատարակից, բայց կոփւը դեռ չսկսած՝ պատգամէն իմացաւ որ յաղթութիւնը կրնայ ունենալ՝ եթէ դժբախտութիւններէ ազատող աստուածներու երկու ազնուազգի կուսաններ զոհէ: Թագաւորը իր զաւակներուն հայրական խանդաղաւանքն շարժած՝ խնայեց իր աղջիկներուն և հրամայեց որ իր հպատակներէն աչքի զարնող գեղեցկութեամբ երկու կոյսեր զոհասեղան բերուին: Աղջիկներու հայրը Մնասալքէս ժամանակ մը լոեց այս

անիբաւառութեան դէմ, բայց երբ յարմար առիթը ներկայացաւ, սպաննեց թագաւորին աղջիկներն ու փախաւ Ակիւթացիներու երկիրը; Արացսէս երբ այս եղածն իմացաւ, սաստիկ տրտմեցաւ ու ինքզինքը Հալմս գետը նետեց որ անկէ վերջ ստացաւ «Արացսէս» անունը:

Բ. Հոն խոստ մը կը բուռնի զոր տեղացիները իրենց անունով կ'անուանեն Արաքսա (*Արքէչա*) որ կը թարգմանուի կոյսերը ատող, որովհետեւ երբ ան զտնուի աղջիկներէն՝ անմիջապէս կը թարշամի:

Գ. Հոն կը կը գտնուի նաեւ սեւ գոյնով
ու Սիկիոն կոչուած քար մը, որ երբ մահ
գուժելու պատզամն ընէ, երկու կոյսերու
ձեռքով՝ կը դրուի դժբախտութիւններէ
ազատող աստուածներու խորանին վրայ,
իսկ քահանան երբ դանակով դպչի վրան,
սրեան առատ հոսանք մը կը սկսի ու ա-
ռարողութիւն կատարողները մեծ աղմու-
ռով կը հեռանան ու քարը կը թողուն
մեծանին մէջ, ինչպէս որ կը պատմէ
խորոթէոս քաղղէացին իր քարերու վրայ
պատճ գրիին մէջ:

Գ. Անոր քով կայ Դիորփոս լեռը, այս-
էս կոչուած երկրածին Դիօրփոսէ, որուն
հասին կը պատմուի հետեւեալը։ Միհր
աղձալով որդի մը ունենալ, և կանացի
եռը ատելուն՝ քար մը կը բեղմնաւորէ,
ը յղանալով Դիօրփոս անունով որդի մը
ը ծնանի։ Սա երբ կը մեծնայ ու կը գօ-
անայ՝ մեծամտօրէն Արեսը կոռուի կը
բգոէ, բայց անկից կը սպաննուի ու այս-
էս աստուածներու նախահինամութեամբ
ամանուն լերան կը փոխուի։

Ե. Հոն նոնենւոյ նման ծառ մը կը բուսնի
ր առատ պտուղ կու տայ ու խազողի համ
էնի: Այս պտուղը հասունցած պահուն,
բր մէկէ մը քաղուի ու նոյն միջոցին
դրեսը կոչուի, քաղուածը ձեռքին մէջ
ը կանանչնայ, ինչպէս կ'աւանդէ կտեսի-
ուն իր Ծառերու վրայ գրած ԺԳ. ՊԴ
որին մէջ¹:

Դաստիարակության մեջ յիշուած «Արէսոսը կռուի

1. **Տեղական պատմություններ «De Fluviiis».**

կը գրգռէ բայց անկից կը սպաննուի »
գէպքը որ մեզ կը հետաքրքրէ, հետեւեալ
բառերով կ'արտայայտէ. —

«Օչ ձախճաշ չան էն ձմւլառ ձքետից տօն
« Արդ որուալեսամենօց ձնդրէմնի օնտօն
« հառա որցուաց ֆեան էն ծմանսկոն ծրօն
« մետեմօրքանդի.»

Հայկական աւանդութեան համաձայն
Արտաւազզ փակուած է Մասեաց լեռնե-
րուն մէջ: Իսկ Միհրը կրնայ մեր պատ-
մութեան Մհերը եղած ըլլալ որ վասպու-
րականի ժայռերուն մէջ փակուած է Տու-
պի «ագրաւաքար» ըսուած տեղը: Մհերի
դուռը կը գտնուի Վանայ կողմերը:

Արայ Գեղեցիկը համաստեղութեան մէջ
աւ սեփական աստղ մ'ունի, իսկ հայոց
հին ամիսներէն մէկը իրեն նուիրուած ըլ-
լալով կը կոչուէր «Արաց»: ինչպէս որ
Հռովմայեցիք Յուլիս ու Օգոստոս ամիս-
ները նուիրեցին կեսարին ու Օգոստոսին
յիշատակներուն:

Հայ ու օտար հեղինակներն ու աւան-
դութիւնները քննելէ վերջ, բացայայտո-
ւէն կրնանց ընդունիւ Արայ Գեղեցիկի
գոյութիւնը, որ եղած էր Հերոս թագաւոր
մը կամ քաջութեան աստուած մը: Ունէր
իր աստուածազգի շնիկները որոնց նա-
խապէս կը կոչուէին «Յարալէզ» = յար
լզող, ու երբ Արայի մահէն վերջ անոր
վէրքերը լզեցին՝ ստացան «Արալէզ» ա-
նունը:

Արայ Գեղեցիկ զոհ գնաց իր հայրե-
նեաց պատուոյն ու անկախութեան համար՝
մերժելով զօրաւոր օտար թագուհիի մը
անպատուարեր առաջարկները: Եթէ Արայ
Գեղեցիկը լոկ գոյութիւն ունեցող հերոս
մը նկատենց՝ իր կողակիցը եղած կ'ըլլայ
նուարդ իշխանուհին, իսկ եթէ զինքը աս-
տուած մ'ընդունինց, իր սիրուհին ու
կին եղած էր Հայաստանի Աստղիկ. դի-
ցուէին:

Նիկոսիա

Կուրար Մագսուսնան

Խ Ա Բ Ա Ջ Ա Կ Ա Ը

Գիւղի ճամբուս մենութեան մէջ տիրազին
Յիսուս մը մերկ տեսայ գամուած կոչտ փայտին.
Յանկարծ բուրեան լոյսի կաթիլ մը դեղին
Խաչեցեալին աչքերէն վար սահեցաւ:

Եւ ուրիշ մ'ալ բիրերուն տակը շողաց
Եւ անոր մէջ տիեզերըն էր ամփոփուած,
Եւ անոր մէջ Աստուծոյ ցամն էր զրուած
Ան ալ ինկաւ հողին վրայ փրշանուտ:
Ով գիտէ թէ քանի երկար տարիներ
Արտասուած էր այսպէս մինակ ու լըոփն.
Քամնի անզամ հառաչանքով եկուորին
Սիրտն էր բացած երանութեան գարունին:
Զայն բարեպաշտ ձեռք մը կարծես զամեց հոն,
Որ մերկ ըլլար յաւերժ տանջուած մարդերուն
Ու գիտնայինք մըրիկին մէջ մեր հոգւոյն
Թէ մեզ համար կայ լուռ Աստուած մ'արտասուող:

Հ. Վահան Յովհաննէսնան

ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՒԱՅՑԻ ԱԼԵՏԱՐԱՆԸ

Թուական «Ի թիւ հայոց հարիւրորից, և երկտասան սկսեալ երից» = 1387

Ա. ԹՈՒՂԹԻՔ. — Երեք հարիւր երե-
սուն (330):

Ծանօթ. — Բատ կատարուած թուա-
գրութեան էջ 50-էն կրկնուած է մինչեւ
էջ 70: Այսպիսով ուրեմն թուղթերուն
ընդհանուր թիւը կ'ըլլայ 350 (Երեք հա-
րիւր յիսուն): Էջերն ու թուահամարները
նշանակած ենք ըստ կատարուած թուա-
գրութեան:

Բ. ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ. — 13 $\frac{1}{2}$ × 9 $\frac{1}{2}$, հա-
րիւրորդամեղր:

Գ. ԳՐՈՒԹԻՒՆ. — Երկսիւնակ: Ամէն
մէկ սիւնակի լայնքն ու երկայնքը՝ 3 × 9:

Դ. ՏՈՂԵՐ. — Իւրաքանչիւր սիւնակն
ունի 21 տող:

Ե. ՆԻՒԹ. — Եռոր և սպիտակ ընտիր
մագաղաթ:

Զ. ԿԱԶՄ. — Տախտակակող, կաշե-
ծածկ և ապա պատուած սոկեայ թիթե-
ղով, իսկ մէջքը ամբողջութեամբ սոկեհիւս
շղթայ: Բացուելու կողմը սոկեայ կափա-
րիչ: Չախակողմին վրայ անարուեստորէն
փորագրուած է Յիսուսի խաչելութիւնը:
Խաչը Գողգոթայի վրայ, վարը գանկ և
բազկոսկրներ: Խաչին ձախակողմը կանգ-
նած է Ա. Աստուածածին, իսկ աջակողմը՝
Ա. Յովհաննէս: Խաչին գլխավերը՝ «Թօր
Հրթ» մակագրութիւն: Աջին՝ արեւ, ձա-
խին՝ լուսին:

Կազմի աջ կողքի սոկեայ թիթեղին վրայ
նոյն արուեստով փորագրուած են Յով-
հաննէս Որոտնեցիի և Գրիգոր Տաթե-
ւացիի նկարները: Երկուքն ալ կանգնած
են կամարներու տակ պատարազչի արքե-
պիսկոպոսական հանդերձներով զգեստա-
ւորեալ: Երկուքն ալ ձախ ձեռքերին
բռնած են աւետարան, իսկ աջ ձեռքերը
քիչ մը բարձր՝ խաչակինքու դիրքով:
Որոտնեցիի գլխավերը լուսապսակ է, իսկ Տա-

թեւացին սրածայր գլխարկ մ'ունի, որ
կը նմանի և եպիսկոպոսական թագի և
վեղարի, գարձեալ լուսապսակ: Որոտնեցիի
մօրուք սպիտակէ, իսկ Տաթեւացինը՝ սեւ:
Նկարներուն վերը գրուած է հետեւեալը.

«Ար. Յօհաննէս Որոտնեցի» «Ար. Գրիգոր
Թարեւացի»:

Բացուելու կողմի սոկեայ կափարիչ –
պահպանակը զարդարուած է Քրիստոսի
դաստակերով, որուն աջ ու
ձախ կողմէն բռնած են երկու թեւատա-
րած հրեշտակներ: Կափարիչին վրայ կայ
հետեւեալ մակագրութիւնը — «Դաստա-
րակն և Քրիստոսի»: Կազմի կափարիչի
ուկեցլթայ կապերէն մէկը կայ (վերին),
իսկ միւսը (վարին) կարուած է:
Հ. ՊԱՀՊԱՆԱԿ. — Զունի:

Ը. ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ. — Պահուած է շատ
լաւ և խնամքով: Իրը մասունք և սրբու-
թիւն զրեթէ միշտ անձեռնմիելի մնացեր է:

Թ. ԳԻՐ. — Պարզ, սիրուն և վարժ
ձեռքի բուրզգիր: Նոր տողերուն զլիա-
տաները գրուած են սոկեզոյն երկաթա-
զրերով:

Ժ. ԹԱՆԱՔ. — Սեւ: Աւետարաններուն
ցանկերը (չորս տեղ) գրուած են կարմիր
թանաքով, իսկ համարաբառները՝ կա-
պոյտ թանաքով: Էջ 20ր, 87ր, 146ր,
237ր (աւետարաններու սկզբի էջերը)
գրուած են սոկեզոյն թանաքով:

Ճ. ԶԱՐԴԱՐԵՐ, ՆԿԱՐՆԵՐ, ԽՈՐԱՆԱ-
ԶԱՐԵՐ, ԼՈՒՍՈՆՅԱԶԱՐԵՐ եին. — Խո-
րանազարդերը սկիզբէն՝ 12 հատ, այս-
պէս. Էջ ծր, 6ա, 7ր, 8ա, 9ր, (Երկսիւն
խորան) 10ա, 11ր, (Երկսիւն խորան) 12ա,
13ր, և 14ա (Երեքն ալ Երկսիւն խորան-
ներ):

Մատթէոս աւետարանիչ էջ՝ 19ր, դի-
մացը խորանազարդ: Մարկոս աւետարա-